

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ НА ВАРТІ СПРАВЕДЛИВОСТІ: УТОПІЯ ЧИ ПЕРСПЕКТИВА ЛЮДСТВА

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS GUARD OF JUSTICE: UTOPIA OR THE PROSPECT OF HUMANITY

Токар Л.В.,

асистент кафедри філософії

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена проблемі, яка постала перед суспільством в останні півстоліття: підміна людини машиною в багатьох сферах людської діяльності. Трансгуманісти мріють про життя, в якому не буде місця невизначеності, забуваючи, що в тих категоріях, якими вони оперують, окрім формальної, існує і змістовна логіка в нерозривній діалектичній єдності.

Судочинство також потрапило в сферу інтересів новаторів. Широко проводяться дослідження можливостей штучного інтелекту в прийнятті судових рішень. Автор, аналізуючи основні етичні вимоги до судді, моделює недоліки ситуації, в якій машина замінить суддю.

У статті окреслюються причини, які підштовхують суспільство до пошуку альтернатив заміни професійних суддів, актуалізується проблема невідповідності суддів етичним вимогам, коли діяльність окремих із них зводиться до аналітичної діяльності і радше нагадує діяльність комп'ютера по збору, аналізу і виводу даних як результату.

У статті піднімається питання необхідності дотримання суддями етичних вимог щодо неупередженості та об'єктивності для прийняття справедливого рішення, пояснюється нераціональність намагання пристосувати ці критерії до діяльності штучного інтелекту. Розглядається особливість людського міркування, яка робить його унікальним та неповторним, душа – як безпосередній потік свідомості. Основу діяльності судді становить правосвідомість і моральна свідомість, які не іманентні машинам. Для того, щоб здійснювати правозастосовну діяльність, потрібна воля до права, розуміння його ідей, прагнення втілювати право, яке створюється людиною для людей.

Ця стаття є першим комплексним науковим дослідженням проблеми можливості використання штучного інтелекту в процесі прийняття судового рішення. В ній автор доходить висновку, що штучний інтелект і судочинство в тій парадигмі, в якій воно нині існує, не сумісні. Але, якщо концепція інновації витіснить концепцію прогресу, то настане час, коли суспільство зможе формально замінити суддю штучним інтелектом. Цей момент і стане точкою біфуркації для системи правосуддя.

Ключові слова: штучний інтелект, судочинство, суддівська етика, справедливе рішення, правосвідомість, професіоналізм, правовий ідеал, справедливість.

The article is devoted to the problem facing society in the last half century: the replacement of man by machine in many areas of human activity. Transhumanists dream of a life in which there will be no room for uncertainty, forgetting that in the categories in which they operate, in addition to the formal, there is a meaningful logic in an inseparable dialectical unity.

Litigation also fell within the sphere of interest of innovators. Research on the possibilities of artificial intelligence in making court decisions is widely conducted. The author, analyzing the basic ethical requirements for the judge, simulates the shortcomings of the situation in which the machine will replace the judge. The article outlines the reasons that push society to look for alternatives to professional judges.

The problem of non-compliance of judges with ethical requirements is actualized, finally, when the activity of some of them is reduced to analytical activity, and rather resembles the activity of a computer to collect, analyze and output data as a result.

The article raises the question of the need for judges to comply with ethical requirements for impartiality and objectivity in order to make a fair decision, explains the irrationality of trying to adapt these criteria to the operation of artificial intelligence. The article considers the peculiarity of human reasoning, which makes it unique and unrepeatable: the soul as a direct stream of consciousness.

The basis of a judge's activity is legal consciousness and moral consciousness, which are not immanent machines. In order to carry out law enforcement activities, you need the will to law, understanding of its idea, the desire to implement the law that is created by man for people. This article is the first comprehensive scientific study of the problem of the possibility of using artificial intelligence in the court decision-making process.

In it, the author concludes that artificial intelligence and justice in the paradigm in which it currently exists are not compatible. But if the concept of innovation supersedes the concept of progress, then the time will come when society will be able to formally replace the judge with artificial intelligence. This point, in general, will be a bifurcation point for the justice system.

Key words: artificial intelligence, judiciary, judicial ethics, fair decision, legal awareness, professionalism, legal ideal, justice.

У відповідь на твердження, що машина може міркувати, ми маємо відповідати: було би дивно, якщо вона могла мислити, враховуючи, що навіть мозок цього не робить.

Мігель Бенасая

Постановка проблеми. Останнім часом у світі спостерігається тенденція захопленого ставлення до можливостей штучного інтелекту. Це і не дивно, оскільки суспільство досягло високого рівня розвитку в цьому напрямі: логічні структури у вигляді фреймів, семантичні мережі – наука отримала нові можливості в моделюванні права. На науковому обрії з'явився «вогник надії»: за допомогою формалізації впорядкувати соціальні інститути. На заході почали інтенсивно обговорювати питання застосування штучного інтелекту в юридичній практиці.

Треба зазначити, що автор не є прихильником неолуддизму і не ставиться негативно до дослідження і впровадження штучного інтелекту в якості ще одного надпотужного засобу досягнення людських цілей, але є сфери

людської діяльності, які не піддаються чіткій формалізації. Недарма саме в цих галузях існують кодекси професійної етики, адже для цих професій одними з головних критеріїв є людські якості професіонала. Професія судді належить саме до такого виду діяльності.

Стан опрацювання. Проблема можливості здійснення правосуддя штучним інтелектом є міждисциплінарною і знаходиться на перетині досліджень в області кібернетики, юриспруденції, професійної етики та філософської антропології. В кожній із цих областей, у певному ракурсі висвітлювалися можливості використання штучного інтелекту в тій чи іншій сфері людської діяльності і перспективи людства в умовах технократичного світу.

В 1963 році Р. Лоурол, розглядаючи можливість використання інформаційних технологій в юридичній сфері, припустив, що, дослідивши вплив фактів на прийняття рішень суддею, можна досягти рівня, коли штучний інтелект зможе аналізувати і прогнозувати результати судових рішень. Саме Р. Лоурол задав вектор спрямованості подальших досліджень.

В роботах Ф. Корга, Е. Лодердейла та С. Кларка можна побачити, що процес прийняття суддею рішення сприймався дослідниками з позиції редукціонізму. При цьому до уваги бралися окремі аспекти без належного дослідження таких явищ як судочинство, роль та місце судді в процесі прийняття справедливого рішення, вплив людських якостей професіонала на прийняття рішень у процесі правозастосовної діяльності. Ця стаття є першим комплексним науковим дослідженням проблеми можливості використання штучного інтелекту в процесі прийняття судового рішення.

Метою статті є пошук відповідей на питання: чи може в існуючій парадигмі судочинства штучний інтелект замінити суддю, чи такі ідеї, які мимохідь озвучують фахівці з різних галузей знань, лише данина мейнстрімного ілюзорного захоплення інноваціями.

Виклад основного матеріалу. Прибічники заміщення суддів штучним інтелектом виходять із того, що останньому не потрібні ані відпочинок, ані заробітна плата, натомість ми отримаємо неупередженого, непідкупного суддю, який з великою швидкістю (що в рази підвищує продуктивність) вирішує справи по суті. При цьому роль судді примітивізується до аналізатора даних, які йому надають сторони по справі. Врешті ми отримуємо «ідеальне рішення», яке базується на чітких алгоритмах.

Така редукція системи правосуддя призводить до підміни її сутності. Суддя, втілюючи право на практиці, бореться з виявом несправедливості, відновлює гармонію існуючого порядку, порушеного людиною, шляхом прийняття **справедливого рішення**. Було проведено дослідження, в ході якого штучний інтелект передбачив рішення суддів Європейського суду з прав людини з точністю 79% [1]. Уявімо ситуацію, що всі ці 79% рішень суддів є справедливими. Ті ж самі рішення, але прийняті штучним інтелектом, назвати справедливими не можливо.

Діяльність судді належить до правозастосовної. Суддя, здійснюючи правосуддя, керується верховенством права. Право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а «включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права» [2].

Розуміння феномену верховенства права і втілення його в професійній діяльності без позитивної правосвідомості не можливо. Так, «правосвідомість знає свій предмет; вона є волею до права, яка визнає його в його об'єктивному значенні і обов'язковості. Насамперед це воля до мети права, воля до права; а звідси виникає життєва необхідність здійснювати його, тобто боротися за право» [3, с. 22].

Для того, щоб здійснити правосуддя, судді потрібна правильна воля та правильне розуміння самої ідеї права. Штучний інтелект не володіє волею і розумінням, але може їх зімітувати і створити ілюзію містерії справедливості. «Не вірю!», – сказав би Костянтин Сергійович Станіславський. Довіру викликають справедливі рішення. Щоб бути справедливим, рішення має бути вмотивованим. Одним із завдань вмотивованого рішення є продемонструвати сторонам, що вони були почуті.

Штучний інтелект не може ані почути людину, ані почути право. Для нього будь-яка інформація постає в якості символів, внутрішнє значення яких залишається недосяжним. У зовнішньому значенні людина до людини є якась єдина і об'єктивна прагота, яку можна пізнати тільки через внутрішній досвід, через справжнє, предметне випробування. На жаль, не всі судді здатні «почути» чи через відсутність волі, чи через недостатній рівень професіоналізму. Штучному інтелекту не може бути притаманна воля. Її заміняє програмна заданість.

Стаття 6 Кодексу суддівської етики (далі – Кодекс) вказує на необхідність власної оцінки доказів [4]. На перший погляд, дуже легко формалізувати цю процедуру: отримав дані, проаналізував і прийняв рішення, але на стадії аналізу можливості штучного інтелекту та судді змістовно відрізняються. Так, саме на цьому етапі найбільше виявляється заангажованість, упередженість суддів, виникають судові помилки. І не дивно, адже саме на цьому етапі власні переконання можуть стати в нагоді під час прийняття справедливого рішення чи перетворитися на упередженість. Межа надто вузька, і все залежить від професійного рівня судді.

На відміну від штучного інтелекту, для людини будь-який зовнішній вплив «перестає бути мертвим вантажем причинності і стає живим спонуканням, потягом, мотивом. До самої суті людського духу належить цей дар: сприйняти, переломити, перетворити» [2, с. 16]. Але не будь-яка людина здатна вчинити такі перетворення – для цього потрібні усвідомлена воля і прагнення, дійсний професіоналізм. Якщо немає спорідненості, немає бажання осягати предмет праці, а мета діяльності ілюзорна або викривлена (як і поняття справедливості для великої кількості юристів), то залишається тільки тримати форму. Належне підмінюється дійсним станом речей, і замість єдності суцього і належного руху до ідеалу суспільство консервує судочинство на рівні суцього, як статичного моменту, вихваченого в часі. У цьому штучний інтелект стане в нагоді.

Стаття 7 Кодексу вказує на необхідність вживати заходи для поглиблення своїх знань і вдосконалення практичних навичок. Така вимога відповідає потребі професійної оцінки правової реальності, яка знаходиться в постійному розвитку. Штучний інтелект може тільки доповнювати свої «знання», а саме інформацію, яку сприймає за формальними принципами подібності, а не змістовно. Машина може приймати рішення на основі вже існуючої статичної інформації, а також, аналізуючи велику кількість накопичених даних, вона перебуває, так би мовити, в динамічному русі, «слідкуючи» за оновленням даних, але не будучи здатною до розвитку. Для неї не існує реальності, дотичної об'єктивній дійсності. І на оцінку розвитку самої реальності штучний інтелект також не здатний.

Прибічники штучного, але «інтелектуального» судді звертають увагу на те, що існує низка досить формалізованих справ, наприклад, наказне провадження. Мотивуючи тим, що суди потопують у кількості таких справ, єдина надія на машину, яка швидко приймає рішення по суті. На перший погляд, досить логічне і ефективне вирішення проблеми, але це не усуває її причини. Наказне провадження проводиться тільки в тому випадку, якщо не має спірних питань і певним вимогам є письмові підтвердження.

І можна було б не допустити таку кількість звернень до суду, якщо б у суспільстві рівень правосвідомості був належним, а до своїх обов'язків люди ставилися з такою ж волею і прагненням, як і до прав. Особа, яка не може отримати певні виплати згідно укладеного договору, звертається до суду, щоб отримати підтвердження (і без того очевидного факту) права вимоги, сподіваючись, що нарешті скінчаться її поневіряння.

В Україні 70% [5] судових рішень не виконуються. Це і не дивно, адже корінь зневажливого ставлення як до договірних зобов'язань, так і до рішень суду один – правовий нігілізм. Збентежена неявна воля, яка «несеться» до протилежних «цілей», підкорюючись сліпому інстинкту сьогочасної наживи. Такий хаос в людині впливає на соціум і призводить до хаосу на іншому рівні. Що робить суспільство? Намагається подолати його «ззовні», перекладаючи на штучний інтелект обов'язок впорядкувати хаос соціосфери.

Намагаючись «технічно» приборкати матерію, людство створює собі лише нову безпорадність. Долаючи зовнішню стихію, створює форму для нової, неочікуваної поразки. Захоплюючись впорядкуванням «зовнішнього»

світу, людина забуває про впорядкування маленького космосу – Людини. Те, що не піддається формалізації, завжди вирізнітиме Людину в технократичному світі: душа, як безпосередній потік свідомості.

Мислення людини не зводиться до предметного і рефлексивного. Предметне мислення можна формалізувати. Рефлексивне мислення можна імітувати, базуючись на аналізі великої кількості даних про реакцію людей в тій чи іншій ситуації, але мислення прирівнюється до поведінки, оскільки в розрахунок братиметься лише реакція людей, яка мала зовнішнє вираження.

Про успішність комп'ютерної програми або нейронної мережі судять за тим, видає вона правильний або бажаний вихідний сигнал. З часів Алана Тюрінга між інтелектом і поведінкою ставлять знак рівності. За зовнішнім виразом волі судді у вигляді рішення криється боріння душі, тональність якій задає правосвідомість. Правосвідомість, яка становить основу професійної свідомості судді «аж ніяк не зводиться до правильного знання позитивного права. Вона взагалі не зводиться до одного «знання», але включає в себе всі основні функції духовного життя: насамперед – волю, до того ж саме духовно-виховану волю, а потім – і почуття, і уява, і всі культурні відправлення людської душі» [3, с. 23]. Для штучного інтелекту сутнісне значення рішення судді залишається недосяжним.

Від штучного інтелекту очікують, що він буде об'єктивним, але насправді таким чином намагаються вирішити проблему суб'єктивності позиції, яку виявляють деякі непрофесійні судді. Штучний інтелект дійсно не може бути суб'єктивним, але і об'єктивним він також бути не може. Проблема криється в іншому: думка судді по справі не може бути суб'єктивною, а має бути **суб'єктною**, втіленням професійного рівня пізнання об'єктивної дійсності. Але для цього потрібен професійний рівень свідомості.

Професійну свідомість в її сутнісному значенні потрібно розглядати як ідеальне відображення, що виявляється в формі «ідеального образу ще не створеної, але бажаної речі, і ідеального образу здатності, вміння тієї чи іншої людини цю річ створити, вміння рухатися за логікою тієї чи іншої речі» [5, с. 112]. Останнє і є професіоналізмом, який є умовою для досягнення об'єктивності. Основу професійної свідомості судді становить правосвідомість і моральна свідомість, а вони не притаманні штучному інтелекту. Тому **претензія штучного інтелекту на об'єктивність залишається лише фікцією.**

Нарешті суддя приймає рішення іменем України. Рішення є актом індивідуальної нормотворчості і має обов'язковий характер для сторін по справі. Тобто, машина фактично встановлює правила для людини, якщо йдеться

про рішення в кримінальних справах, – то і долю людини. Машина не може вирішувати долю людини. Штучний інтелект – чужорідний у людському соціумі. Він індиферентний до людської природи і проблем. У нього відсутнє розуміння «зв'язаності» людей у соціум, як певну взаємопроникну єдність. У своїй неупередженості він перевершує суддю, але неупередженість не тотожна відсутності переконань. Прагнучи будь-яким способом подолати малодушність і упередженість окремих непрофесіоналів, можна знецінити інститут права, оскільки суддя, як суб'єкт правозастосування, робить його живим і безпосереднім.

Висновки. Суспільство крок за кроком створює іншу реальність, в якій штучний інтелект поступово перетворюється із засобу досягнення цілей, які вибирає людина до повноправного партнера. Все частіше в наукових дискусіях для характеристики ставлення людини до штучного інтелекту використовується слово «співпраця». Невдовзі суспільство може зіткнутися з новою релігією, яка базуватиметься на наділених машин неприродними для них можливостями: відчувати, міркувати, робити моральні вчинки (а це не можливо без визнання свободи вибору дії).

Враховуючи розчарування суспільства в образі людини, втіленій у реальність, який дуже контрастує з ідеальним образом Людини, створеним різними філософськими концепціями, «чуйна», невідчужима машина з «високорозвиненим емоційним інтелектом» постає ідеальним претендентом на роль надлюдини. Такі процеси ще на початку ХХ століття описував Еріх Фромм у своїй праці «Втеча від свободи». Вони свідчать про небажання людини брати на себе відповідальність і самостійно вирішувати людські проблеми.

Зараз роздуми експертів, які обґрунтовують необхідність застосування штучного інтелекту в якості судді, зводяться до того, що він буде вирішувати справи як людина, тільки швидко, послідовно, невідчужно, неупереджено. Це ілюзія. Штучний інтелект і судочинство в тій парадигмі, в якій воно нині існує, не сумісні. Але з часом можна очікувати, що штучний інтелект буде запроваджено і в судовій системі також. Цей момент стане точкою біфуркації для системи правосуддя.

Але ж будуть прийматися рішення, швидко вирішуватися справи по суті, то чого ще нам бажати від неї? Ідучи за цією логікою, наступним висновком має бути те, що закони для людей має встановлювати «ідеальний» штучний інтелект. Цим порушується принцип, за яким право створюється свідомими людьми для свідомих людей, мислячими – для мислячих. Зміни в майбутньому неминучі, але від людства залежить, яке місце в ньому буде займати людина: зміна парадигми наблизить людство до ноосфери чи технологічної сингулярності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aletras N, Tsarapatsanis D, Preotjuc-Pietro D, Lamos V. 2016. Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing perspective. *PeerJ Computer Science* 2: e93 <https://doi.org/10.7717/peerj-cs.93>.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 02.11.2004 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 29.06.2020).
3. Ильин И.А. О сущности правосознания / Подготовка текста и вступительная статья И.Н. Смирнова. М.: «Парогъ», 1993. 235 с.
4. Кодекс суддівської етики, затверджений Рішенням XI (чергового) з'їзду суддів України 22 лютого 2013 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.
5. Правозахисники: невиконання рішень судів в Україні стало національною традицією: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1418036630> (дата звернення: 29.06.2020).
6. Ивакин А.А. Диалектическая философия: [монография] / Алексей Аркадьевич Ивакин. [Издание 2-е, перераб. и доп]. Одесса: Феникс; Суми: Университетская книга; М.: ТрансЛит. 2007. С. 112.